

دالات پژوهی «سنن الهی» و «حکمرانی» در اندیشه آیت الله خامنه ای دام عزه

حامد کهوند^۱

چکیده

تصمیم گیری رکن اصلی حکمرانی است و سبک تصمیم گیری یکی از شاخص های متمایزکننده حکمرانی در نظام های سیاسی است. این تحقیق با هدف ارائه سبک تصمیم گیری متناسب با جریان سنت های الهی در حکمرانی و با روش دالات پژوهی انجام شده است که در صدد استخراج رهنمودهای دانش سنت های الهی ناظر به سبک تصمیم گیری در حکمرانی مبتنی بر اندیشه حضرت آیت الله خامنه ای است. سنت های الهی دستگاه محاسباتی ویژه ای مبتنی بر اراده الهی در اختیار مدیران و حاکمان قرار می دهد که در تحلیل پدیده ها، ارائه راه حل ها و تجویزهای مرتبط نقش موثری ایفا می کند و نتیجتاً به ارتقای حکمرانی عقلانی می انجامد؛ همچنین از آنجا که در تصمیم گیری لایه های عمیق تر وجود آدمی نیز تاثیرگذار می باشد و باور قلبی به سنت های الهی ابعاد و اوصاف باطنی و قلبی تصمیم گیران را تحت الشعاع قرار میدهد، حکمرانی مبتنی بر سنن الهی نمونه ای از حکمرانی معنوی خواهد بود که نمونه های آن در اندیشه و سیره عملی حکمرانی آیت الله خامنه ای مشهود می باشد. بر این اساس بهره گیری از سنت های الهی در حکمرانی مستلزم اتخاذ سبک تصمیم گیری جامعی است که اولاً عقلانیت و شهود را توأمان مورد اهتمام قرار می دهد و ثانیاً عقلانیت و شهود را به عقلانیت ابزاری و الهام تجربی تقلیل نمیدهد

واژگان کلیدی: آیت الله خامنه ای، سنن الهی، حکمرانی، عقلانیت، شهود، سبک تصمیم گیری.

۱- استادیار پژوهشگاه علوم اسلامی امام صادق علیه السلام؛

مقدمه

دانش کارآمد «سنن الهی» به عنوان یکی از علوم قرآنی که عرصه‌های گوناگون سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و ... را شامل می‌شود این قابلیت را دارد با عنوان «علم سنت شناسی» در عرض سایر دانش‌های اسلامی مورد توجه محققان قرار گیرد (جوادی آملی، ۱۳۹۷: ۵۸۵). علاوه بر این دانش سنن الهی از این ظرفیت نیز برخوردار است که نسبت به سایر دانش‌ها مانند مدیریت و حکمرانی رهنمودها و دلالت‌هایی را داشته باشد که در چارچوب مطالعات میان رشته‌ای به آن پرداخته شود. فراتر از مقام نظر این سوال مطرح است که آیا چنین پیوندی در عرصه‌ی حکمرانی بین سبک حکمرانی و دانش سنن الهی برقرار شده است و در شخصیت‌های جهان اسلام چنین افرادی قابل معرفی هستند؟ بدون تردید اندیشه و سیره عملی آیت الله خامنه‌ای در عرصه رهبری و حکمرانی شاهد عینی امکان تحقق چنین ادعایی در عصر حاضر است.

اگر بپذیریم سبک تصمیم‌گیری جوهره اصلی حکمرانی است سوال از چگونگی سبک تصمیم‌گیری در حکمرانی اسلامی و دلالت‌های دانش سنت‌های الهی بر چنین الگویی در تصمیم‌گیری مساله اصلی تحقیق حاضر است. در این تحقیق تمرکز بر دو الگوی عقلانی و شهودی تصمیم‌گیری است و سبک جامع تصمیم‌گیری تلفیقی از این دو سبک معرفی شده است که در حکمرانی اسلامی ناگزیر باید مورد توجه و التزام تصمیم‌گیران قرار گیرد. این تحقیق با روش دلالت‌پژوهی انجام شده است و این روش برای استخراج منضبط رهنمودهای یک نظریه، فلسفه و دانش نسبت به حوزه‌های دیگر دانش قابل پیشنهاد است؛ به عبارت دیگر اگر پژوهشگران بخواهند از سایر رشته‌ها از فلسفه‌های مختلف، از رشته‌های پایه‌ای، از یک چارچوب، از یک نظریه، از یک مدل، از یک ایده ابتدایی مطرح در سایر رشته‌ها رهنمودهایی قرض کنند و آن را در حوزه تخصصی خود بکار گیرند این روش را می‌توان «دلالت‌پژوهی» نامید (دانایی فرد، ۱۳۹۵: ۴۸-۴۹) بر این اساس

در این تحقیق با روش دلالت پژوهی از ظرفیت های دانشی دو حوزه علمی تصمیم گیری از علوم مدیریت و سنت پژوهی از علوم قرآنی و آموزه های وحیانی برای تبیین الگوی حکمرانی مبتنی بر سنن الهی استفاده شده است و با استناد به اندیشه آیت الله خامنه ای سبک جامعی از حکمرانی عقلانی و شهودی معرفی و ارائه شود. مقالات طراحی الگوی تصمیم گیری با رویکرد اسلامی اثر دکتر رازینی و همکاران و مدیریت اسلامی مدیریت مبتنی بر سنت های الهی مورد مطالعه سنت رزق اثر دکتر علیرضا افضلی و همچنین پروژه « شبکه سنن الهی در نظام تصمیم گیری و تصمیم سازی » که در پژوهشگاه امام صادق علیه السلام انجام شده است از پیشینه های مرتبط با تحقیق حاضر می باشد.

۱. چهارچوب مفهومی

• سنن الهی

«سنت های الهی» قوانین کلی و جهان شمولی است که بر نظام خلقت و زندگی انسان حاکم است (صدر، ۱۳۹۳: ۱۴۷-۱۳۹) و مجرای جریان اراده، تدبیر و حکمت خداوند متعال در هستی می باشند (صدر، ۱۳۹۰: ۷۱). به تعبیر دیگر سنن الهی سلسله قوانینی است که در جهان به گونه ای جاری است که هیچ تغییر و تحولی در آن ایجاد نمی شود؛ این قوانین همان اراده و مشیت الهی است که به صورت قانون و اصل کلی در جهان جریان دارد (مطهری، ۱۳۸۴، ج ۲: ۷۱). برخی سنن الهی را به ضوابطی که در افعال الهی وجود دارد یا روش هایی که خدای متعال امور عالم و آدم را بر پایه آن تدبیر و اداره می کند، اطلاق می کنند (مصباح یزدی، ۱۳۹۱: ۴۲۵)؛ این قوانین ثابت و لایتغیر شامل قوانین تکوینی و تشریعی می شوند و بر جامعه انسانی در گذشته، حال و آینده جریان دارند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۱۷: ۴۲۵). با این توضیح اگر چه سنت های الهی قانونمندی های حاکم بر تاریخ، زندگی انسان و نظام تکوین را شامل می شود در این تحقیق آن قسم از سنن الهی که اختصاصاً در

ارتباط با انسان باشد اعم از آنکه تکوینی یا تشریعی باشند مورد تمرکز قرار دارد و به صورت یک سلسله قضایای شرطیه ای تلقی می شود که در صورت وجود شرط و یا سبب، جزا یا مسبب نیز حاصل خواهد شد (جعفری، ۱۳۸۲: ۳۰۵).

حضرت آیت الله خامنه ای مدظله العالی در تبیین چیستی سنن الهی و چگونگی مواجهه با آنها می فرمایند: « سنت خدا یعنی قوانین الهی؛ قوانینی وجود دارد در عالم وجود، در سرتاسر این گون عظیم. این قوانین مثل قوانین طبیعی، مثل قانون جاذبه، مثل قانون ستارگان و خورشید و ماه و آمد و رفت ماه و خورشید در شبانه روز، اینها قانون است؛ قانون طبیعی است. همین جور قوانینی در جوامع انسانی وجود دارد، این قوانین را اهل ماده با چشمهای کم سو نمیتوانند درک بکنند اما وجود دارد. خب، وقتی که ما زمینه ای این قوانین را به دست خودمان فراهم کردیم، خدای متعال قانون را محکم میکند. ... باید زمینه را فراهم کرد» (خامنه ای: ۱۳۹۴/۱۰/۱۹) بنابراین از منظر ایشان «سنت الهی» یعنی قانون الهی که نه تنها در عالم تکوین بلکه در عالم تشریع نیز جریان دارد که این قانون شامل موضوع و حکمی است که اگر انسان موضوع را محقق نماید نتیجه و حکم نیز ناگزیر محقق خواهد شد (خامنه ای: ۱۴۰۱/۴/۷). بر این اساس سنت های الهی محصور در قوانین تکوینی نیست و ناظر به حوزه تشریع و دخالت اراده انسان نیز می باشد (جعفری نژاد و همکاران، ۱۳۹۹: ۲۴۶). همسویی با حق، ثبات، فراگیری و مبنا بودن نسبت به تشریع چهار ویژگی اصلی سنت های الهی است که می توان از توصیفات آیت الله خامنه ای نسبت به سنت های الهی استنباط کرد (رضوی و جوهری، ۱۴۰۱: ۱۶۹-۱۷۱).

• حکمرانی

حکمرانی در لغت متشکل از دو بخش «حکم» به معنای قاعده، مقررات، قانون و «راندن» به معنای اجرا، اعمال و هدایت و امثال آن است (کیخا و همکاران، ۱۴۰۲: ۲۱۷)؛ حکمرانی در اصطلاح به فرایندی اشاره دارد که در

آن مجموعه ای از قوانین و ساختارها برای نظارت، اداره و اعمال قدرت بر نهاد های دولتی و عمومی در ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی وجود دارند (عالی و همکاران، ۱۴۰۳: ۸۰ و ۸۱) آنچه مهم است در تعریف حکمرانی نباید در تبیین کارکردهای حکومت متوقف شد زیرا حکمرانی الگویی را نمایندگی می کند که در آن نهاد ها و کارگزاران حکومتی در تعامل با نهادهای عمومی و مردمی در تنظیم گری و اعمال قدرت مشارکت دارند. به نظر می رسد وجه امتیاز تعریف اصطلاحی از حکمرانی نیز در به رسمیت شناختن نهادهای عمومی غیردولتی در ساختار قدرت می باشد. حکمرانی مطلوب در اندیشه آیت الله خامنه ای دارای شاخص هایی مانند عدالت طلبی و مبارزه با فساد، سلامت اعتقادی و اخلاقی مسئولان، شایسته سالاری، شفافیت، قانونگرایی، مشارکت مردم در تصمیم سازی و تصمیم گیری ها در ابعاد ملی و بین المللی می باشد (ناظمی اردکانی، ۱۳۸۸: ۱۱۴ و ۱۱۵).

• تصمیم گیری

تصمیم گیری در لغت هم معنا و مترادف با قصد کردن و اراده کردن می باشد (دهخدا، ۱۳۵۹: ۷۳۲). از منظر واژه شناسی قرآنی منظور از تصمیم جدی آن تصمیمی است که از جهت کمیت، امتداد و دوام به گونه ای باشد که موجب تحقق اراده برای انجام کاری شود (مصطفوی، ۱۳۶۸، ج ۸: ۱۱۹). در اصطلاح برخی تصمیم گیری را مترادف «مدیرت» دانسته اند به این معنا که مدیریت چیزی غیر از تصمیم گیری نیست و جوهره اصلی مدیریت تصمیم گیری است (Simon, 1960, 134). برخی در همراهی با این تعریف گفته اند اگر نتوان مدیریت را به تصمیم گیری معنا کرد با این وجود با اطمینان می توان گفت تصمیم گیری رکن اصلی مدیریت و یکی از اساسی ترین وظایف مدیران است به گونه ای که تحقق اهداف به کیفیت آن بستگی دارد (رضاییان، ۱۳۷۵: ۵۳) برخی دیگر با تأکید بر فرایندی بودن تصمیم گیری معتقدند تصمیم گیری فرایندی است که با پدید آمدن یک مشکل

و مشاهده شکاف میان وضع موجود و وضعیت مطلوب آغاز می شود و ضمن توجه به شاخص ها و ملاک های تصمیم گیری راه حل های بدیل مشخص می شود و پس از ارزیابی گزینه های مختلف راه حل نهایی مسأله به عنوان بهترین گزینه انتخاب می گردد و به عبارت دیگر تصمیم گیری «فرایند شناسایی و حل مسائل» است؛ در این تعریف به طور ضمنی این تلقی از تصمیم گیری که آن را اقدامی آنی و در لحظه می داند مردود می شمارد (گیوریان و ربیعی، ۱۳۸۱: ۲۶۳). تصمیم گیری به عنوان یکی از مولفه های اصلی تاثیرگذار حکمرانی خود متاثر از ارزشهایی است که به عنوان شاخص در برابر دیدگان بازیگران قدرت در جامعه اسلامی قرار دارد؛ در این میان توحید و توجه به سنن الهی اعم از تشریعی و تکوینی محوری ترین ارزش در حکمرانی است که در ابعاد و سطوح مختلف باید متجلی باشد (اخترشهر، ۱۴۰۱: ۱۶۳).

۲. سبک های تصمیم گیری

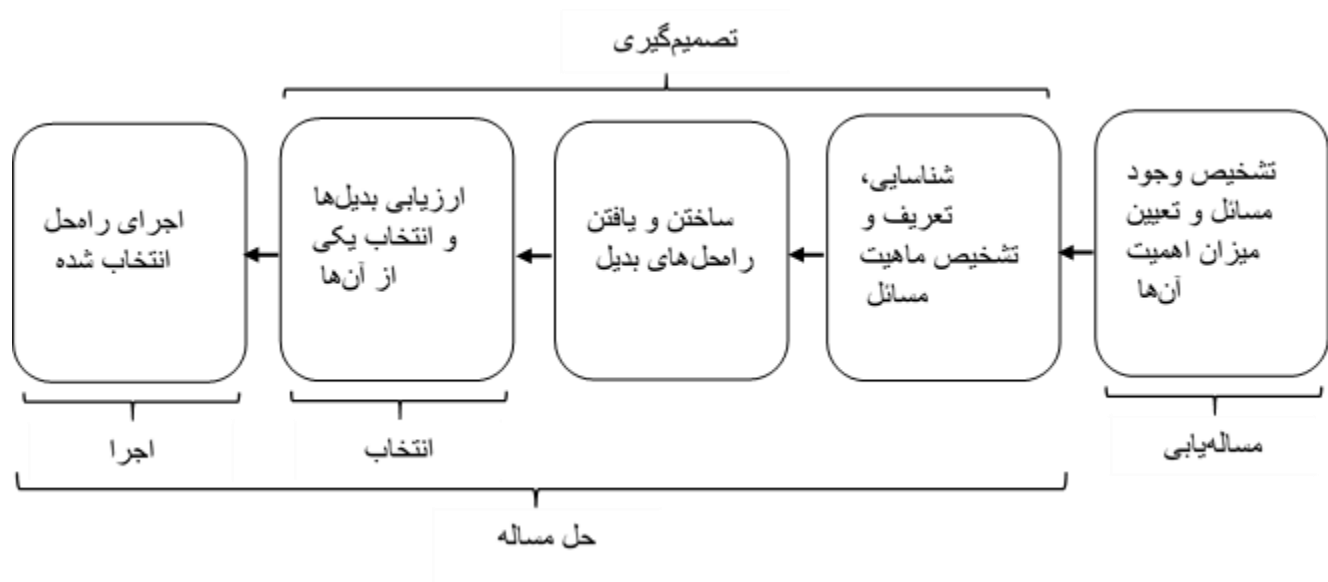
تصمیم گیری از الگوی واحدی تبعیت نمی کند و چگونگی مواجهه تصمیم گیران با موقعیت های تصمیم برای رسیدن به راه حل بیانگر سبک ایشان در تصمیم گیری است. تصمیم گیری عقلانی، شهودی، وابسته، آنی و اجتنابی از جمله سبک های تصمیم گیری هستند؛ در تصمیم گیری عقلانی انسان موجودی محاسبه گر و متفکر فرض می شود که موقعیت تصمیم گیری ضمن کسب اطلاعات لازم نسبت به مسأله تصمیم، به تجزیه و تحلیل اطلاعات مبادرت می کند و گزینه راه حل را انتخاب کرده و به تصمیم می رسد؛ در سبک تصمیم گیری شهودی مهمترین عامل تأثیرگذار در تصمیم گیری هوش هیجانی و هوش معنوی تصمیم گیران و بهره گیری از تجربیات و دانش ضمنی ایشان است و به عبارت دیگر شاکله و شخصیت تصمیم گیران است که بیش از هر عامل دیگری تصمیم گیری را به موفقیت یا عدم موفقیت نزدیک می سازد؛ عدم استقلال کافی تصمیم گیران و تکیه بیش از حد بر حمایت ها و راهنمایی های دیگران از مشخصه های سبک وابسته در تصمیم گیری

است (Parker, 2007, 342-344). در الگوی تصمیم‌گیری اجتنابی هم تصمیم‌گیرنده تا حد امکان از تصمیم‌گرفتن شانه خالی می‌کند و هنر تصمیم‌گیر اجتنابی در دست رد زدن به سینه‌ی گزینه‌های محتمل راه‌ها به بهانه‌های مختلف می‌باشد (اعتباریان و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۹).

۲-۱. تصمیم‌گیری عقلانی

در این سبک مهمترین شاخصه تصمیم‌گیری صحیح بهره‌گیری از تفکر منطقی است و تصمیم‌گیران باید از توانایی کافی و لوازم تفکر منطقی برخوردار باشند و سایر عوامل تأثیرگذار در تصمیم‌گیری به عنوان عوامل فرعی قلمداد می‌شود (Oliveira, 2007, 12-13). سبک عقلانی وابسته به اطلاعات کامل و همه‌جانبه‌ای است که در اختیار تصمیم‌گیران قرار می‌گیرد و تصمیم‌ثمره تجزیه و تحلیل داده‌هایی است که از منابع مختلف در اختیار تصمیم‌گیران قرار داده می‌شود. تصمیم‌گیری عقلانی فرایندی است که برخی آن را از نیازسنجی تا ارزیابی و نظارت ناظر به اجرای تصمیم تعمیم می‌دهند و در مقابل دیدگاهی وجود دارد که مراحل این فرایند را تا سه مرحله تقلیل می‌دهد؛ برای نمونه رابینز تصمیم‌گیری را فرایندی هشت مرحله‌ای شامل شناسایی مشکل، شناسایی معیار تصمیم، تخصیص وزن به معیار، ارائه گزینه‌ها، تجزیه و تحلیل گزینه‌ها، انتخاب یک گزینه، به اجرا درآوردن گزینه و ارزیابی اثربخشی می‌داند و در مقابل جرج هوپر، معتقد است که مراحل مساله‌یابی، تصمیم‌گیری، انتخاب و حل مساله با هم تفاوت دارند (رضائیان، ۱۳۷۵: ۱۳۴). وجوه تفاوت این اجزا در نمودار ذیل مشخص است.

شکل ۱-۶- فرایند تصمیم‌گیری

۲-۲. تصمیم‌گیری شهودی

رویکرد انتقادی به نظریه تصمیم‌گیری عقلانی با نظریه‌های معتدلی مانند نظریه «عقلانیت محدود» سایمون شروع شد و نظریه‌هایی که نقش عقلانیت در تصمیم‌گیری را نادیده می‌انگاشتند نیز در بر گرفت؛ تصمیم‌گیری شهودی به این معناست که مدیران یا تصمیم‌گیران در موقعیت تصمیم‌گیری و در مواجهه با مسأله تصمیم برای یافتن راه حل و تصمیم به فرایند عقلانی تصمیم‌گیری مقید نیستند یا حداقل بدون واسطه و بی‌نیاز از مراحل مختلف تصمیم‌گیری عقلانی مانند شناخت تفصیلی مسأله، گردآوری اطلاعات مرتبط، تعیین شاخص‌ها و گزینه‌های تصمیم‌گیری و... مبادرت به تصمیم می‌نمایند؛ شهود در دانش مدیریت و تصمیم‌گیری ترجمه اصطلاح «intuition» است که اساتید مدیریت برای این واژه اصطلاحات دیگری مانند «تصورات درونی»، «اشراق»، «الهام» و «بصیرت» را در نظر داشته‌اند (منطقی، ۱۳۹۵: ۲۴-۱۴)؛ برای بهره‌گیری از الگوی تصمیم‌گیری شهودی باید تصمیم‌گیران علاوه بر برخورداری از تجارب تصمیم‌گیری در موضوع مورد تصمیم، از هوش هیجانی^۲ و هوش معنوی^۳ بالایی برخوردار باشند؛ هوش هیجانی یا عاطفی در هنگام تصمیم

^۲Emotional quotient

گیری می تواند در چند زمینه به افراد کمک کند؛ اولاً آگاهی تصمیم گیر از سبک درون فردی خود را افزایش می دهد ثانیاً به شناسایی و مدیریت تاثیر عواطف و هیجانات بر افکار و رفتارهای تصمیم گیر در هنگام تصمیم گیری می انجامد؛ ثالثاً توانایی فرد را در قضاوت و بررسی پیرامون تحولات اجتماعی محیط کار را افزایش می دهد و در نهایت به افزایش درک چگونگی بهبود و توسعه روابط با دیگران کمک می کند (Diggs, 2004, 33).

هوش معنوی نیز به معنای توانایی فهمیدن عمق سؤالات معنوی و بینش درونی است که ناظر به آگاهی عمیق از جسم، ماده، روان و معنویت است؛ برخی معتقدند هوش معنوی در ارتباط با آفریننده جهان معنا می یابد و توانایی شناخت اصول زندگی (قوانین طبیعی و معنوی) و بنانهادن زندگی بر این قوانین است (Santos, 2006)؛ بنابراین چنانچه مدیران و تصمیم گیران از هوش هیجانی بالایی برخوردار باشند در مدیریت احساسات و به عبارت دقیق تر در کنترل حالات و ملکات اخلاقی توانمند خواهند بود و در موقعیت تصمیم گیری قادر به غلبه بر رذائل اخلاقی مانند حرص، طمع، ترس و... می باشد؛ همچنین چنانچه تصمیم گیران از هوش معنوی بالایی برخوردار باشند می توانند خصوصاً در شرایط بحرانی و عدم اطمینان با بهره گیری از قدرت روحانی و ایجاد ارتباط معنوی با خداوند متعال در موقعیت تصمیم گیری به تصمیم صحیحی و مناسب دست بیابند.

۲-۳. سبک جامع تصمیم گیری

آنچه از تأمل در سبک های تصمیم گیری به دست می آید آن است که تصمیم گیری با خصوصیات رفتاری، ذهنی و روحی انسان آمیخته است و این ویژگی ها مجموعاً شخصیت افراد را شکل می دهند. به عبارت دیگر هوش، خلق و خوی، بینش، نگرش و احساسات مدیر همگی در تصمیم گیری نقش آفرین هستند و نباید هیچ یک از این عوامل در تحلیل الگوی تصمیم گیری نادیده انگاشته شود؛ بر این اساس می توان گفت تصمیم

گیری فرایندی درونی است و تفاوت ویژگیهای افراد در میزان برخورداری از عقلانیت و قدرت تفکر، بهره‌مندی از تعادل اخلاقی، عمق ایمان و در نهایت میزان توانمندی‌ها و مهارت‌های تصمیم‌گیری در افراد است که موجب می‌شود مدیران در موقعیتهای تصمیم‌گیری به نحو متفاوت رفتار کنند و در نتیجه سبک تصمیم‌گیری آنها با یکدیگر متفاوت باشد (Thunholm, 2004, 932). در سبک جامع تصمیم‌گیری عقل محاسبه‌گر و فرایند تفکر منطقی جایگاه ممتازی دارد همان‌گونه که به نقش آفرینی ویژگی‌های اخلاقی مدیران در تصمیم‌گیری توجه می‌شود؛ همچنین است که ایمان قلبی و خالصانه مدیران و تصمیم‌گیران به خداوند متعال و سنت‌های الهی حاکم بر نظام خلقت از اجزای غیرقابل تفکیک الگوی جامع تصمیم‌گیری است؛ بنابراین مدیران و تصمیم‌گیران در الگوی اسلامی تصمیم‌گیری نه تنها باید از توانمندی‌های ذهنی و عقلی قابل توجهی برخوردار باشند بلکه باید از شخصیت اخلاقی متعادلی نیز برخوردار باشند که در مواضع تحریک قوای غضبیه و شهویه قدرت کنترل احساسات، عواطف و رفتارهای ناشی از آنها را داشته باشند؛ در نهایت باید تصمیم‌گیران علاوه بر عقلانیت و اخلاق از ایمان قلبی به خداوند متعال و اخلاص در عمل برخوردار باشند. بر این اساس به نظر می‌رسد تصمیم‌گیران به هر میزان از قدرت تعقل و تفکر بیشتری برخوردار باشند در تصمیم‌گیری‌ها موفق‌تر عمل خواهند کرد و می‌توان نشان داد که توجه به سنت‌های الهی در رشد و ارتقای قدرت تعقل و تفکر مدیران و تصمیم‌گیران موثر و نقش‌آفرین می‌باشد. البته الگوی شهودی در نظریه تصمیم‌گیری اسلامی از تبیین دقیق‌تر و جامع‌تری برخوردار است؛ بر این اساس تعادل اخلاقی و رشد ایمانی تصمیم‌گیران دو مولفه اصلی تصمیم‌گیری است که نگرش و انگیزش تصمیم‌گیران را در موقعیت‌های تصمیم‌گیری شکل می‌دهد و می‌طلبد نقش سنت‌های الهی در شکل‌گیری آن‌ها مورد توجه قرار گیرد. نکته قابل تأمل آن است که اگر چه الگوی مطلوب تصمیم‌گیری تلفیقی از عقلانیت و شهود را در تصمیم‌گیران مطالبه می‌کند با این وجود معمولاً

افراد اندکی یافت می‌شوند که از چنین جامعیت برخوردار باشند؛ بر این اساس می‌توان پیشنهاد داد که یکی از شاخص‌های تعیین سطوح مدیران می‌تواند جامعیت و میزان توانمندی آن‌ها در بهره‌گیری از عقلانیت و شهود در تصمیم‌گیری‌ها باشد به گونه‌ای که به هر میزان سطح تصمیم‌گیری عالی‌تر باشد لزوم همراهی الگوی عقلانی و شهودی ضروری‌تر می‌باشد؛

۳. دلالت‌های سنن الهی در حکمرانی

یکی از مولفه‌های اصلی نظریه تصمیم‌گیری اسلامی به عنوان یکی از ارکان حکمرانی اسلامی استناد به سنت‌های الهی در نظام تصمیم‌گیری است (رازینی و عزیزی، ۱۳۹۴: ۹۰-۹۴). از آنجا که نظام تصمیم‌گیری دارای اجزای مختلفی است در این تحقیق دلالت‌های سنن الهی در سبک تصمیم‌گیری مدیران و مسئولان مورد توجه می‌باشد و به دنبال این مقصود است که نشان دهد سنن الهی در این بخش خاص از نظام تصمیم‌گیری چه افق‌های جدیدی را برای تصمیم‌گیری می‌گشاید و در عمل نیز چه رهنمودها و توصیه‌هایی را ارائه می‌دهد.

۳-۱. سنن الهی و سبک تصمیم‌گیری عقلانی

یکی از ظرفیت‌های گسترش و تعمیق عقلانیت در تصمیم‌گیری‌ها آن است که سنت‌های الهی در کانون توجه تصمیم‌گیران قرار داشته باشد؛ به عبارت دیگر سنن الهی و قواعد اداره نظام هستی باید یکی از اضلاع دستگاه محاسباتی مدیران و تصمیم‌گیران را تشکیل دهد؛ در این میان برخی از سنت‌های الهی تأثیرگذاری بی‌واسطه و مستقیم‌تری با تعمیق و گسترش قدرت تفکر در افراد را دارا هستند که در این بخش مورد بررسی قرار خواهد گرفت. سنت‌های الهی اساس و بنیان تفکر ارزشی مدیران و تصمیم‌گیران را شکل خواهد داد و الگویی در تصمیم‌گیری موحدانه در اختیار قرار می‌دهد که تلاش می‌شود به میزان ظرفیت تحقیق حاضر مورد توجه قرار گیرد؛ همچنین دقت‌های عقلی و فلسفی که نشان‌دهنده ذهن فعال و دقیق انسان است و کمک

سنت تغییر

سوال از سرنوشت و آینده انسان و نقش آفرینی اختیار انسان در آن همواره ذهن انسان را به خود مشغول داشته و انسان در طول تاریخ با تمسک به علوم و ابزارهای گوناگون به دنبال پاسخ برای این سوال بوده است؛ قرآن کریم و معارف و حیانی پاسخ این سوال را هم از حیث چیستی و ماهیت آینده و سرنوشت مورد انتظار انسان مطرح نموده اند و هم از حیث چگونگی تحقق آن پاسخ های سرنوشت سازی برای انسان ارائه داشته اند. «سنت تغییر» به عنوان یکی از اساسی ترین سنت های الهی ناظر به چگونگی تحقق سرنوشت انسان است و اطلاق آن آینده حیات دنیوی و اخروی را شامل می شود؛ البته بر اساس ظهور آیه باید گفت «سنت تغییر» ناظر به امت ها و جوامع می باشد و تعمیم آن به فرد فرد انسان ها نیازمند قراین است و با این وجود از آنجا که جامعه نیز مجموعه ای از انسان ها را در بر می گیرد، تغییر آن مستلزم تغییر افراد آن است؛ بر اساس این سنت الهی خداوند متعال سرنوشت هیچ قوم و ملتی را تغییر نمی دهد مگر آنکه آنان آنچه را در خودشان است تغییر دهند؛ «إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ»^۵ منظور از «سنت تغییر» آن است که از قضایای حتمی و سنت جاریه الهی است که همواره میان احسان و تقوی و شکر خدا و توارد نعمت ها و تضاعف برکات ظاهری و باطنی و نزول و ریزش آن از ناحیه خدا ملازمه می باشد و هر قومی که احسان و تقوی و شکر داشته باشند خداوند نعمت را بر ایشان باقی داشته و تا مردم وضع خود را تغییر نداده اند، این نعمتها و برکات روز بروز بیشتر شده است (طباطبایی، ۱۳۷۴: ۴۲۳-۴۲۰). اگر چه احوال و اعمال خیر که امت ها باید خود را با آنها آراسته نمایند محدود نیستند اما قرآن کریم نمونه هایی را تصریح می نماید که خود به عنوان سنت های الهی قابل بحث می باشند که با عمل به این توصیه ها تداوم و تزیید نعمت از سوی خداوند متعال تضمین شده

^۵ رعد/۱۱

است؛ بنابراین اگر امتها و جوامع انسانی متخلق به این آداب و رفتارهای مطابق با فطرت الهی انسان شوند خداوند متعال نیز ایشان را برخوردار از نعمتها و برکات ظاهری و باطنی خواهد ساخت؛ ایمان و تقوای اجتماعی، احسان به خلق، شکر نعمت و استغفار بخشی از شبکه سنت الهی تغییر سرنوشت است که انتظار می رود در چارچوب دستگاه محاسباتی تصمیم گیران قرار داشته باشد و مهارتهای تفکر نسبت به مسأله اساسی سرنوشت و عاقبت انسان در چنین منظومه ای برای حکمرانان در جامعه اسلامی فراهم شود.

۱. ایمان و تقوا

سرنوشت انسان ها و جوامع وابسته به ایمان به خداوند متعال و مراقبه نسبت به رعایت اوامر و نواهی الهی است. اگر ایمان و تقوای اجتماعی در جامعه ای نهاده شود آنگاه برکات از آسمان و زمین برای آن نازل می شود و این قاعده ای است که به عنوان سنت الهی در قرآن کریم مورد تصریح قرار گرفته است. «وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَى آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَلَكِنْ كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ» حضرت آیت الله خامنه ای معتقدند: «یک شاخص عمده ی جمهوری اسلامی این است که دست اندرکاران جمهوری اسلامی متشرع باشند؛ مراعات حرام و حلال و دروغ و غیبت و تهمت مانند این چیزها را نکنند. همچنان که ما در کارهای شخصی خودمان باید مراقبت بکنیم و تقوا پیشه کنیم و از محرّمات اجتناب بکنیم، در محیط سیاسی و در کار سیاسی هم عیناً همین وجود دارد؛ باید از محرّمات اجتناب کرد؛ باید این را در رأس کارها قرار داد». (خامنه ای، ۱۴۰۲/۱۲/۱۷)

^۶ اعراف/۹۶

۲. سنت احسان

«سنت احسان» یکی از سنت های الهی است که به عنوان یکی از مصادیق «سنت تغییر» محسوب می شود و به این معناست که اگر روابط انسان ها در جوامع بر محور احسان شکل بگیرد و انسان ها در برابر احسان و نیکی دیگران با نیکویی رفتار کنند، خداوند متعال در مقابل حال عمومی جامعه را با احسان مضاعف تغییر خواهد داد. «هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ»^۷ بر این اساس انسان معتقد به سنتهای الهی در تعاملات فردی و اجتماعی خود برای ایجاد آینده ای روشن خود را در مدار احسان و خیرخواهی نسبت به دیگران و حتی سایر موجودات غیر از انسان ها می بیند و نظامات اجتماعی و حکمرانی خود را نیز بر این اساس تنظیم و هدایت می سازد. در مناسبات سیاسی و قدرت برای تحقق سرنوشت اجتماعی مطلوب همه بازیگران و نقش آفرینان عرصه حکمرانی باید نسبت به یکدیگر خیرخواه باشند و حتی در رقابتی ترین عرصه های اجتماعی مانند انتخابات از این قانون و سنت الهی تخطی نکنند. حضرت آیت الله خامنه ای در این خصوص می فرماید: «اکنون ملت ایران رئیس جمهور خود را انتخاب کرده است. اینجانب با تبریک به ملت و به رئیس جمهور منتخب و به همه ی فعالان این صحنه ی حسّاس، مخصوصاً جوانان پُرشور ستادهای انتخاباتی نامزدها، همگان را به همکاری و نیکاندیشی برای پیشرفت و عزّت روزافزون کشور توصیه میکنم. شایسته است رفتارهای رقابتی دوران انتخابات به هنجارهای رفاقتی تبدیل شود و هر کس در حدّ توان خود برای آبادانی مادّی و معنوی کشور تلاش

کند.» (خامنه ای، ۱۶/۰۴/۱۴۰۳)

^۷. رحمن/۶۰

۳. سنت زیادت نعمت (شکر)

تغییر سرنوشت انسان ها و ساخت آینده ای ایمن در گرو خواست و انتخاب خود ایشان قرار داده شده است و سنت الهی «شکر» نیز نمونه ای از نقش آفرینی انسان در ایجاد آینده مطلوب و تغییر وضعیت موجود اوست؛ این وعده خدا و سنت الهی است که «اگر شکرگزاری کنید، حتماً (نعمت خود را) بر شما خواهم افزود؛ و اگر ناسپاسی کنید، مجازاتم شدید است وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ»^۸ در اندیشه آیت الله خامنه ای مسئولیت در عرصه های حکمرانی فرصت های خدمت به مردم و مشارکت در پیشرفت کشور می باشند که باید به عنوان نعمت الهی تلقی و مورد شکرگزاری قرار گیرد. «شما امروز در جایگاهی قرار گرفته اید که میتوانید در پیشرفت کشور و در اداره ی امور کشور مؤثر باشید؛ این نعمت الهی است؛ اینکه انسان بتواند خدمت کند به مردم، نعمت بزرگی است... خدا به شما این فرصت را داده؛ خدا را شکر کنید، سپاسگزاری کنید، قدردان باشید، از خدای متعال کمک بخواهید، این مسئولیت را امانت خدا و امانت مردم بدانید و از این مسئولیت و مأموریت بزرگ پاسداری کنید» (خامنه ای، ۱۴۰۳/۶/۶)

۴. استغفار

قرآن کریم به صراحت طلب مغفرت و بخشش از خداوند متعال را یکی از راه های تغییر و تحول در زندگی انسان می داند و می فرماید اگر انسان ها از پروردگار خود طلب مغفرت گناهان کنند با فراوانی نعمتها و تواتر آن روبرو خواهند شد؛ «فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا* يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا* وَيُمْدِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ

^۸ ابراهیم/۷

وَيَنْبَغِي وَيَجْعَلُ لَكُمْ جَنَاتٍ وَيَجْعَلُ لَكُمْ أَنْهَاراً^۹ استغفار یک حقیقت بسیار مهمی است که مخصوص مسائل شخصی نیست بلکه توبه در گناه اجتماعی هم یک مقوله است. با این توصیف استغفار و بازگشت از خطا هم فرد و هم جامعه را ترمیم میکند. جایگاه طلب مغفرت از خداوند متعال نسبت به کوتاهی ها در انجام وظایف عبودی حتی در مواضع موفقیت و پیروزی در عرصه های حساس حکمرانی نیز مورد انتظار است و این مهم نقش اساسی در عدم لغزش حکمرانان در وادی غرور و خودبینی خواهد شد. «در پیشرفتهای و موفقیتها «غرور» سم است؛ در ناکامی ها و مشکلات «انفعال» زهر است؛ باید مراقب این دو باشیم. قرآن میگوید: إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ * وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا * فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ خَدَا را شکر کن، مغرور نشو! «وَأَسْتَغْفِرْهُ»؛ از کوتاهی هایی که خودت کردی استغفار کن» (خامنه ای، ۱۴۰۳/۰۹/۲۱)

۳-۱-۲. سنن الهی و حکمرانی عقلانی

عقلانیت زیربنای حیات انسانی است که زندگی بشر بدون آن سامان نمی یابد و تکمیل نمی شود (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۵: ۲۵۹). عقلانیت به معنای درک و نیل به حقیقت است که با تفکر به دست آید؛ امیر المؤمنین علی علیه السلام در تعبیری زیبا و لطیف، عقل را به درختی تشبیه کرده است که ریشه ی آن فکر و میوه اش سلامت از جهل و پندار و زشتی است: «أَصْلُ الْعَقْلِ الْفِكْرُ وَ ثَمَرَتُهُ السَّلَامَةُ» (ابوالفتح آمدی، ۱۳۷۵، ق: ۶۵) سنت های الهی نیز حکایتگر حقایق و واقعیاتی هستند که شناسایی و التزام علمی به آنها در ابعاد مختلف حکمرانی مستلزم بهره گیری از عقلانیت نظری و عملی در حکمرانی است. شناخت دقیق سنت های الهی خصوصاً در مواردی که با پیچیدگی هایی مواجه است و به تعبیر دیگر باید شبکه ای از سنت ها و تعامل آنها با یکدیگر مورد توجه قرار گیرد نیازمند توانایی و بهره گیری از ظرفیت های عقلانی است که نباید در امر حکمرانی اسلامی مورد غفلت

^۹ نوح ۱۰-۱۲

قرار گیرد. این که در موقعیت های مختلف باید به کدام سنت الهی مراجعه کرد و پدیده های اجتماعی و مسائل حکمرانی را در ذیل کدام سنت یا شبکه ای از سنن الهی مورد تحلیل قرار داد نیز مستلزم رشد یافتگی لازم در بهره گیری از توانایی های فکری و عقلانی است. از منظر آیت الله خامنه ای حرکت انقلابی و به قیاس اولویت حکمرانی در نظام اسلامی بیش از هر حرکت دیگری به محاسبه و به عقلانیت احتیاج دارد (خامنه ای، ۱۴۰۳/۱۱/۱۹) و حتی می توان مفهوم عقلانیت از منظر ایشان را ضمن کلیدواژه «عقلانیت انقلابی» خلاصه کرد. آینده نگری و دور اندیشی در تصمیمات، احیای هویت دینی، محاسبه اقتدار ملی، اعتماد به مردم، استقلال طلبی، قانونگرایی از شاخص های عقلانیت انقلابی است که باید در حکمرانی مورد اهتمام متولیان و صاحبان قدرت قرار گیرد (تبارمقری و اختری، ۱۴۰۰: ۸۴-۹۱). در دیدگاه مقام معظم رهبری «احیای عقلانیت اجتماعی» یکی از مهمترین خدمات انقلاب اسلامی ایران بود و البته دشمنان به دنبال این هستند که غفلت محاسباتی یا همان اغوای شیطانی که نسبت به عقلانیت این کشور در یک دوره ای وجود داشت، را مجدداً بر جامعه ایران حاکم نمایند؛ ایشان روش مواجهه صحیح با این تهدید در جنگ محاسباتی را حرکت صحیح جامعه در مسیر عقلانیت و تقویت قدرت تحلیل در جوانان می دانند (خامنه ای، ۱۳۹۳/۵/۱) در سیره حکمرانی آیت الله خامنه ای هم استناد به سنت های الهی در تحلیل پدیده های سیاسی و اجتماعی امر مشهودی است که بیانگر جایگاه برجسته سنت های الهی در نظام محاسباتی و عقلانیت انقلابی مورد نظر ایشان می باشد و نمونه های متعدد قابل تعمیم در تحلیل های ایشان بیانگر آن است که سبک تصمیم گیری و الگوی حکمرانی ایشان در ارتباط مستقیم با سنت های الهی است. برای نمونه تحلیل ایشان از دشمنان انقلاب اسلامی در چارچوب سنت های الهی چنین است: «بنده عرض میکنم امروز هم آن پرچمی که در منطقه ی آسیا، در مناطق اروپا و آمریکا، در هر نقطه ی از عالم در مقابل انقلاب ایستاده، همان پرچم است؛ همان پرچمی است که در مقابل ابراهیم و موسی و

عیسی برافراشته شده بود. آنها نابود شدند و موسی و عیسی و ابراهیم زنده‌اند. علّت زنده بودن آنها هم این است که خدای متعال به حضرت موسی فرمود: «أَنْتَ مَعَكُمْ أَسْمَعُ وَآرَى (طه: ۴۶)»؛ نترسید، نترسید، واهمه نکنید، دچار اشتباه در محاسبه نشوید، خدا با شما است.» (دیدار با وزیر، مدیران و کارکنان وزارت اطلاعات، (خامنه ای: ۱۳۹۷/۰۱/۲۹) در دیدگاه حضرت آیت الله خانه ای بی توجهی به سنت های الهی به عنوان یک خطای بزرگ محاسباتی تلقی شده است «یکی از خطاهای محاسباتی این است که انسان در چهارچوب عوامل محسوس و صرفاً مادی محدود بماند؛ یعنی عوامل معنوی را، سنتهای الهی را، سنتهایی که خدا از آنها خبر داده است، آن چیزهایی را که با چشم دیده نمیشود، ندیده بگیرد؛ این یکی از خطاهای بزرگ محاسباتی است. خداوند فرموده است: اِنْ تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَ يُثَبِّتْ اَقْدَامَكُمْ، دیگر از این واضح تر؟ اگر شما در راه خدا حرکت کنید، دین خدا را نصرت کنید، خدا شما را نصرت خواهد داد؛ این سنت الهی است، این غیر قابل تغییر است: وَ لَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا؛ اگر در راه احیای دین الهی حرکت کردید و این جهت را رعایت کردید، خدا شما را نصرت خواهد داد» (خامنه ای: ۱۳۹۳/۰۵/۰۱) بر این اساس ایشان با تأکید بر دستگاه عقلانی حاکم بر تصمیم گیران جمهوری اسلامی ایران دشمنان را ناتوان از پیروزی در نبرد محاسباتی خود می دانند و معتقدند اعتقاد به خداوند متعال و سنت های الهی و همچنین بی اعتمادی به دشمن عناصر اصلی قوهی عقلانی نظام اسلامی را شکل می دهند: « (دشمنان) محاسبات ما را نمیتوانند عوض کنند؛ محاسبات جمهوری اسلامی از روز اوّل براساس منطق عقلانی بوده است؛ براساس یک قوهی عاقله ای بوده است. عناصری که این محاسبات را شکل میداده اینها است: اوّل، اعتماد به خدا و سنن آفرینش؛ دوّم، بی اعتمادی به دشمن و شناخت او. از جملهی موارد اعتماد به خدا و سنن آفرینش، اعتماد به مردم است» (خامنه ای: ۱۳۹۳/۰۴/۱۶)

۳-۲. سنن الهی و سبک تصمیم گیری شهودی

حکمرانی نه تنها محتاج بهره گیری از سبک تصمیم گیری عقلانی است بلکه تصمیم گیری مبتنی بر فهم عمیق از شهود قلبی نیز مکمل الگوی تصمیم گیری در حکمرانی اسلامی است. در این بخش تلاش می شود دلالت های سنت های الهی در تصمیم گیری شهودی نشان داده شود؛ به طور خلاصه برخی از سنت های الهی ناظر به ابعاد عمیق تری از وجود آدمی است و بهره گیری از آنها فراتر از التزام عملی و یا پذیرش عقلانی را طلب می کند. به عبارت دیگر افرادی می توانند از تصمیم گیری شهودی در حکمرانی بهره مند باشند که توانایی استفاده از ظرفیت های باطنی و روحانی خود را داشته باشند و در مواجهه با سنت های الهی به فراروی تصور عقلانی گذر کرده باشند و با تمام وجود به این حقایق باور داشته باشند. امام خمینی (ره) نمونه کاملی است که باور قلبی به سنت های الهی داشت و از ابتدای شروع نهضت با این الگو به رهبری نهضت پرداخت. (خامنه‌ای:

(۱۳۹۸/۰۷/۲۱)

۳-۲-۱. سنت ایمان

از جمله سنت های الهی که در نظام تصمیم گیری مهم و تأثیرگذار است و به نوعی کلید موفقیت در تصمیم گیری ها به شمار می رود، سنت ایمان است. ایمان و کفر مرز جداسازی انسان ها است «هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ فَمِنْكُمْ كَافِرٌ وَمِنْكُمْ مُّؤْمِنٌ»^{۱۰} و تمایز اصلی نظام حکمرانی اسلامی نسبت به نظام های غیر اسلامی نیز در ایمان قلبی به مبدأ واحد و پذیرش حاکمیت اراده الهی و تلاش برای استقرار آن در ابعاد و عرصه های مختلف حکمرانی است. (خامنه‌ای، ۱۳۹۹ : ۱۹) قرآن کریم آثار فردی و اجتماعی فراوانی برای ایمان حقیقی به خداوند متعال ذکر می نماید که از منظر دانش سنت پژوهی می توان به آن نگریست و بر اساس آن ضوابطی را برای

^{۱۰} تغابن/۲

حکمرانی مطلوب پیشنهاد داد. در ادامه به برخی از آثار و نتایج بهره گیری از سنت ایمان در نظام حکمرانی خواهیم پرداخت.

۱. علو و برتری

یکی از مهم ترین آثار ایمان، پیشبرد، برتری و پیروزی افراد باایمان در امور دنیایی آنها است: «وَلَا تَهْنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَ أَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ»^{۱۱} این آیه علو مسلمانان را مشروط به ایمان نموده است؛ بر این اساس آسیب پذیری مومنین چنان که در جنگ احد اتفاق افتاد نتیجه ی اشتباهات و لغزشهایی بود که از قبل مرتکب شده بودند. با این توضیح که هر لغزشی به نوبه ی خود لغزشهای دیگری را بر انسان تحمیل می کند؛ یعنی پایه ی ایمان را سست می کند و سستی ایمان، تأثیر سوء خودش را در عمل بعدی انسان می گذارد (خامنه ای: ۱۳۸۳/۰۸/۲۰). به اعتقاد ایشان اگر ملتی عمل و تلاش خود را با ایمان و اعتقاد جازم همراه کند، پیروزی او در مقابل هرگونه دشمنی قطعی است (خامنه ای: ۱۳۸۴/۳/۳) خصوصاً اگر یک ملت از نیروهای مسلح شجاع و رشیدی که دلهای آنها با نور ایمان روشن است و اراده های آنها با قدرت و صلابت ایمان مستحکم است، برخوردار باشد، دارای اقتداری است که نظیر آن را در سراسر جهان - بلکه در سراسر تاریخ - کمتر میتوان پیدا کرد (خامنه ای: ۱۳۸۳/۰۷/۲۸).

۲. آرامش و امنیت

یکی از آثار ایمان، آرامش و نبود ترس و اندوه در انسان های مؤمن است: «أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ»^{۱۲} بر این اساس توجه به سبک زندگی قرآنی و تعالیم برخواسته از آن رابطه مستقیمی با امنیت

۱۱. آل عمران (۳)، ۱۳۹.

۱۲. یونس (۱۰)، ۶۲.

و آرامش فردی و اجتماعی دارد که نباید از آن در عرصه های مختلف حکمرانی غفلت شود (عرفان منش، ۱۴۰۰: ۲۹۱). در اندیشه آیت الله خامنه ای آرامش مهمترین چیزی است که بشر به آن احتیاج دارد (خامنه ای ۱۳۷۶/۰۷/۳۰) و تنها در سایه ی پیمودن راه خداست که به آن دست می یابد (خامنه ای: ۱۳۷۶/۰۶/۲۶). برای نمونه خدای متعال درباره ی بیعت با پیغمبر میفرماید: لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ» این بیعت با آن انگیزه ی صادقانه موجب میشود که خدای متعال سکینه و آرامش را بر دل های آنها نازل کند. وقتی سکینه بر دلها نازل شد، دغدغه ها از بین خواهد رفت، نگرانیها از بین خواهد رفت، ناامیدی از بین خواهد رفت؛ ایشان مبتنی بر این سنت الهی که اگر کسی یا جامعه ای با ایمان به خدا از رسول اکرم تبعیت کند خداوند متعال آرامش و سکینه قلبی بر ایشان نازل می کند چنین نتیجه گیری میکنند که امروز براساس این سکینه و این آرامش، انسان میتواند یقین کند که ملت ایران بر آمریکا و توطئه- هایش قطعاً پیروز خواهد شد (خامنه ای: ۱۳۹۴/۱۰/۱۹).

۳. دوری از فساد

یکی از آثار ایمان به خدای متعال عدم آلودگی به مفسد در ابعاد مختلف و در مقابل اهتمام به مبارزه با فساد خصوصاً در عرصه های حکمرانی است. قرآن کریم در جریان دعوت حضرت شعیب نشانه های زندگی مومنان را دوری از فساد اقتصادی (وفای به کیل و وزن) و پرهیز از فساد سیاسی (برهم زدن نظم جامعه) معرفی می کند. «وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ فَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ مُّؤْمِنِينَ»^{۱۳} در اندیشه سیاسی آیت الله خامنه ای یکی از ویژگی های افراد صالح بلکه اصلح برای تصدی

۱۳. اعراف (۷)، ۸۵.

مسئولیت های مهم در نظام اسلامی اعتقاد جدی به مبارزه با فساد است (خامنه‌ای: ۱۴۰۲/۱۲/۹) و هر فرد یا نهادی هم که مسئولیت بیشتری در مبارزه با فساد دارد باید مراقبت بیشتری داشته باشد (خامنه‌ای: ۱۳۹۸/۴/۵).

۴. دفاع در برابر دشمنان

یکی از نتایج تمسک به سنت ایمان قرار گرفتن در حرز الهی است. خداوند متعال در دنیا و آخرت از مؤمنان دفاع می‌کند و مانع از تجاوز کافران و ستمگران به ایشان می‌شود (مغنیه، ۱۳۷۸: ج ۵ ص ۵۴۲). «إِنَّ اللَّهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا»^{۱۴} نتیجه دفاع خداوند از مومنان پیروزی و غلبه نهایی ایشان است که مکرر و با عبارتهای گوناگون در آیات قرآن مورد تصریح قرار گرفته است. «كَتَبَ اللَّهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِي» «كَتَبَ اللَّهُ» یعنی قانون قطعی خدا است که راه پیغمبران غلبه پیدا خواهد کرد (خامنه‌ای: ۱۴۰۲/۰۱/۲۹). ایشان بر اساس این مبنا در بیانی خطاب به فرمانده محترم سپاه قدس بیان می‌فرمایند ان شاء الله این خط مبارزه را دنبال کنید و پیش بروید زیرا خدای متعال به ما وعده‌ی دفاع داده است و چون ما در راه اراده‌ی الهی و اهداف الهی حرکت میکنیم و ملت برای اسلام کار میکند، دفاع و بعد هم نصرت الهی را در پی خواهد داشت (خامنه‌ای: ۱۴۰۰/۱۰/۱۱)

۳-۲-۲. سنن الهی و حکمرانی معنوی

در اندیشه آیت الله خامنه‌ای امر معنوی حداقل دارای سه ویژگی ایمان گرایی، شریعت گرایی و فضیلت گرایی است (موسوی و همکاران، ۱۴۰۲: ۳۲۱-۳۲۵) بر این اساس اگر حکمرانی مبتنی بر ایمان به غیب و با هدف اجرای شریعت الهی و همچنین در راستای تحقق غایات اخلاقی در جامعه باشد را می‌توان حکمرانی معنوی دانست. تحقق حکمرانی معنوی بیش و پیش از هر چیز وابسته به آن است که مسئولان و کارگزاران نظام

۱۴. حج (۲۲)، ۳۸.

اسلامی چنین اوصافی را در خود پیاده کنند که به تبع آن در جایگاه اداره جامعه نیز با بر این اساس به تصمیم گیری و حکمرانی مبادرت خواهند کرد. بدیهی است ارتباط سنت های الهی با الگوی حکمرانی معنوی را می توان از جهات سه گانه فوق مورد توجه قرار داد. به عبارت دیگر بهره گیری از ظرفیت های عمیق سنن الهی در نظام تصمیم گیری و حکمرانی مستلزم ایمان و اطمینان قلبی به سنت های الهی است؛ اگر کارگزاران نسبت به تحقق وعده های الهی سوء ظن داشته باشند یا اطمینان کافی به سنت های الهی نداشته باشند با چنین رذایل اخلاقی نمی توان انتظار داشت که سنت های الهی در الگوی تصمیم گیری و حکمرانی مدیران و صاحبان قدرت در نظام اسلامی اجرایی شود. بر این اساس تصمیم گیری به عنوان یکی از ارکان حکمرانی اگر چه با تعقل و عقلانیت همراه است با این وجود بیش از هر چیز وابسته به ایمان و باور قلبی و تحقق فضایل اخلاقی در مدیران و تصمیم گیران خواهد بود. در این صورت است که ظرفیت های اخلاقی و معنوی مدیران و تصمیم گیران در عرصه های حکمرانی ظهور پیدا می کند و نشانه هایی از حکمرانی معنوی پدیدار می شود. در اندیشه قرآنی آیت الله خامنه ای اساس حکومت اسلامی و شاخص عمده ای آن عبارت است از استقرار ایمان؛ و فرستادن پیامبران الهی برای هدایت انسانها و ایجاد جوامع دینی و الهی در طول تاریخ تا امروز، در درجه ی اول برای این مقصود است. «إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَهِيدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا* لَتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتَعَزَّزُوا وَتُؤَقِّرُوا وَتُسَبِّحُوا بُكْرَةً وَأَصِيلًا»^{۱۵}. به عبارت دیگر آن چیزی که به عنوان شاخص و مایز بین نظام اسلامی و حکمرانی اسلامی نسبت به سایر جوامع بشری وجود دارد، در درجه ی اول مسئله ی ایمان به خدا، ایمان به غیب و ایمان به راهی که خداوند متعال برای سعادت دنیوی و اخروی انسان در مقابل بشر قرار داده است (خامنه ای : ۱۳۸۹/۰۱/۰۱).

ایشان معتقدند نظام اسلامی دارای یک ماده ی اصلی به نام «ایمان به خدا و غیب» و نیز دارای یک قالب و

^{۱۵}. فتح/۹

صورت به نام «شریعت اسلامی» است (خامنه ای : ۱۳۷۳/۰۳/۱۴) بنابراین اساس کار در نظام اسلامی ایمان است، نه فقط در دل، بلکه در عمل، در برنامه‌ریزی‌ها و در همه‌ی اقدامها (خامنه‌ای: ۱۳۸۹/۰۱/۰۱) و اگر ما می‌خواهیم این کشور پیشرفت صنعتی، مادی و فرهنگی کند، رتبه‌ی اول منطقه را حائز شود، این در سایه‌ی ایمان و حکمرانی معنوی امکان‌پذیر خواهد بود (خامنه‌ای: ۱۳۸۴/۰۲/۱۲) ایشان ایمان دینی را آن معجزه‌گری می‌دانند که قادر است اولاً همه‌ی مردم را بسیج کند و بیاورد، ثانیاً آنها را در صحنه نگه دارد، و ثالثاً سختی‌ها را برای آنها هموار و آسان کند (خامنه‌ای: ۱۳۹۰/۰۹/۲۱). در مقابل همه اشخاصی که در عرصه های مختلف حکمرانی در نظام اسلامی مسئولیتی دارند باید مراقب باشند که با سیاستگزاری ها و اقدامات خود خللی در ایمان مردم ایجاد نکنند که در این صورت در زمین دشمن بازی کرده اند. آیت الله خامنه ای معتقدند کسانی که ایمان به خدا، ایمان به مردم، ایمان به این راه، ایمان به موفقیت را در مردم تضعیف کنند، برای دشمن کار کرده‌اند (خامنه‌ای: ۱۳۸۵/۰۳/۱۴)

نتیجه گیری

قرآن اولین کتاب آسمانی است که بشر را نه تنها به سنت‌مندی تاریخ هشدار داده است و افراد را به کشف این قواعد تشویق می‌کند بلکه قانونمندی جهان خلقت و جهان انسانی نیز مبتنی بر دانش سنت الهی از معارف قرآنی قابل استفاده می‌باشد. انسان خردمند با شناسایی این قوانین و فراهم کردن مقدمات تحقق آن در عرصه های فردی، اجتماعی و خصوصاً در عرصه‌ی حکمرانی می‌تواند خود را در مسیر اراده خالق هستی قرار داده و تحقق وعده های الهی را به نظاره بنشیند. در اندیشه و سیره حکمرانی آیت الله خامنه ای استناد به سنت های الهی در تحلیل پدیده های سیاسی و اجتماعی امر مشهودی است که بیانگر جایگاه برجسته سنت های الهی در نظام محاسباتی و عقلانیت انقلابی مورد نظر ایشان می‌باشد و نمونه های متعدد قابل تعمیم در تحلیل های

ایشان بیانگر آن است که سبک تصمیم گیری و الگوی حکمرانی ایشان در ارتباط مستقیم با سنت های الهی است. تحلیل حوادث تاریخی و وقایع ناظر به حال و آینده در چارچوب سنت های الهی یکی از امتیازات مثال زدنی الگوی حضرت آیت الله خامنه ای است به گونه ای که اعتقاد به خداوند متعال و سنت های الهی را یکی از عناصر اصلی قوهی عقلانی نظام اسلامی می دانند. در این تحقیق به عنوان نمونه سنت تغییر سرنوشت و بخشی از عوامل زمینه ای و آثار آنها مورد بررسی قرار گرفت که در الگوی حکمرانی عقلانی تعمق در شناخت این سنت الهی و بهره گیری از آن در تحلیل پدیده ها و مسائل مرتبط با تصمیم گیری پیشنهاد می شود. همچنین بهره گیری از ظرفیت سنن الهی در نظام تصمیم گیری و حکمرانی مستلزم ایمان و اطمینان قلبی به سنت های الهی است؛ اگر کارگزاران نسبت به تحقق وعده های الهی سوء ظن داشته باشند یا اطمینان کافی به سنت های الهی نداشته باشند با چنین رذایل اخلاقی نمی توان انتظار داشت که سنت های الهی در الگوی تصمیم گیری و حکمرانی مدیران و صاحبان قدرت در نظام اسلامی اجرایی شود. بر این اساس است که آیت الله خامنه ای ایمان به سنت های الهی را که یکی از مصادیق ایمان به غیب می باشد را به عنوان شاخص و مایز اصلی حکمرانی اسلامی معرفی می کنند. این تحقیق محدود به بررسی دو سنت الهی از مجموعهی متعدد سنن الهی و در یک حوزه خاص از نظام تصمیم گیری می باشد و بررسی دلالت های سایر سنن الهی در اجزای مختلف نظام تصمیم گیری اعم از مبانی، رویکرد و الگو و فرایند تصمیم گیری برای برنامه های پژوهشی آینده پیشنهاد می شود.

• قرآن کریم

۱. اخترشهر، علی. اصول و روش حکمرانی مطلوب در انقلاب اسلامی با رویکردی بر اندیشه مقام معظم رهبری، سیاست متعالیه، شماره ۳۷، ۱۴۰۱.
۲. تبارمقري، رحمت عباس و اختري، عباداله. عقلانيت انقلابي در اندیشه سياسي آيت الله خامنه اي، مطالعات قدرت نرم، شماره ۲۶، پاييز ۱۴۰۰.
۳. جعفری، یعقوب، سیری در علوم قرآن، تهران، اسوه، ۱۳۸۲.
۴. جعفری نژاد، مسعود و همکاران، نقش ستهای الهی در تداوم انقلاب اسلامی از دیدگاه مقام معظم رهبری، رهیافت، تابستان ۱۳۹۹.
۵. جوادی آملی، عبدالله. تفسیر تسنیم، قم، اسراء، ۱۳۹۷.
۶. حسینی خامنه ای، سیدعلی. بیان قرآن (تفسیرسوره تغابن)، تهران، انتشارات انقلاب اسلامی، ۱۳۹۹.
۷. دانایی فرد، حسن. روششناسی مطالعات دلالت پژوهی در علوم اجتماعی و انسانی، فصلنامه علمی - پژوهشی روش شناسی علوم انسانی، ش ۸۶، بهار ۱۳۹۵.
۸. رازینی، روح الله و عزیزی، مهدی. طراحی الگوی تصمیم گیری اسلامی، فصلنامه مدیریت اسلامی، ۱۳۹۴.
۹. رضایان، علی. اصول مدیریت، تهران، سمت، ۱۳۷۵.
۱۰. رضوی، سیده سمانه و جوهری، محسن. ستهای الهی در دیدگاه تفسیری آیت الله خامنه ای، مطالعات قرآن و حدیث، شماره ۳۱، مهر ۱۴۰۱.
۱۱. صدر، محمدباقر. سنت های تاریخ در قرآن، قم، جامعه مدرسین، ۱۳۹۳.
۱۲. مدرسه القرانیه، قم، دارالصدر، ۱۳۹۰.
۱۳. طباطبایی، محمدحسین. تفسیرالمیزان، ترجمه محمدباقر موسوی همدانی، قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۷۴.
۱۴. عالی، محمدباقر. غضنفری، مهدی. پورصادق، ناصر. پور عزت، علی اصغر. تعریف حکمرانی (فراترکیب چیستی حکمرانی)، حکمرانی متعالی، شماره ۱۸، تابستان ۱۴۰۳.
۱۵. عرفان منش، ایمان. فرایند شناسی آرامش و امنیت در منظومه فکری رهب انقلاب اسلامی، اسلام و علوم اجتماعی، ۱۴۰۰.

۱۶. کحیا، سعید و همکاران، الگوی حکمرانی اخلاقی از منظر اسلام در اندیشه آیت الله خامنه ای، سیاست اسلامی، شماره ۲۳، تابستان ۱۴۰۲
۱۷. گیوریان، حسن. ربیعی، محمدرضا. مندجین، تصمیم گیری و تعیین خط مشی دولتی، ۱۳۸۱
۱۸. مکارم شیرازی، ناصر. تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۴.
۱۹. مصباح یزدی، محمدتقی، جامعه و تاریخ از دیدگاه قرآن، قم، انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۹۱
۲۰. مصطفوی، حسن. التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۶۸.
۲۱. مطهری، مرتضی. مجموعه آثار، تهران، صدرا، ۱۳۸۴.
۲۲. مغنیه، محمدجواد. تفسیر کشاف، ترجمه موسی دانش، قم، بوستان کتاب، ۱۳۷۸.
۲۳. موسوی خمینی، روح الله. اربعین حدیث، تهران، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۹۴.
۲۴. موسوی، سیدهادی و همکاران، ماهیت و نقش معنویت در تمدن نوین اسلامی از دیدگاه آیت الله خامنه ای، مطالعات بنیادین تمدن نوین اسلامی، ۱۴۰۲.
۲۵. منطقی، محسن. تصمیم گیری در مدیریت بر مبنای آموزه های اسلامی، تهران، سمت، ۱۳۹۵.
۲۶. ناظمی اردکانی، حکمرانی خوب با رویکرد اسلامی، ۱۳۸۸

27. Parker, A. (2007). **Maximize Versus Satisfices: Decision Making Styles, Competence and Outcomes**, Judgment and Decision Making,
28. Oliveira, A. (2007). A Discussion of Rational and Psychological Decision making Theories and Models: the search for a cultural ethical decision making model, Electronic journal of business ethics and organization studies,
29. Thunholm, P. (2004). **Decision-making Style: habit, style or both?**, Journal of Personality and Individual Differences.
30. Diggins , Cliona , (۲۰۰۴) , " Emotional intelligence : The key to effective performance " , Human Resource Management.
31. Santos,E,severo,2006, Spiritual Intelligence: what is Spiritual Intelligence?, wordpress.com